

Коли я народився в липні 1918 року, матір саме хворіла на іспанський грип, тож я був у поганому стані й мене довелося хрестити одразу в лікарні. Одного дня нашу сім'ю навідав старий домашній лікар, він поглянув на мене і сказав: таж дитина найближчим часом помре від недоїдання! Тоді бабуся забрала мене до свого літнього будинку в Даларні. Під час подорожі потягом — а в ті часи це тривало цілий день — вона годувала мене бісквітним печивом, розмоченим у воді. Поки ми доїхали, я був уже ледве живий. Але бабуся все-таки знайшла годувальницю — милу світловолосу дівчину з сусіднього села — і я почав набирати вагу, однак часто блював і в мене постійно болів живіт.

До всього, на мене напосілася низка невизначених хвороб, і я ніяк не міг вирішити, хочу взагалі жити чи ні. Той стан досі зринає в глибинах моєї свідомості: сморід тілесних виділень, вологий одяг, що натирає, м'яке світло нічної лампи, привідчинені двері до сусідньої кімнати, глибоке дихання няні, кроки навшпиньки, голоси пошепки, сонячні відблиски у карафці з водою. Я пригадую все це, але не пам'ятаю страху. Страх з'явився згодом.

Ідальня виходила у темний двір з високим цегляним муром, виходком, сміттєвими баками, товстими щурами і підставкою для тріпання. Я сидів на чийось колінах, мене

годували ріденькою кашею. Тарілка стояла на сірій кле-йонці з червоною облямівкою. Біла з синіми квітами емаль, в якій віддзеркалювалося слабке світло з вікна. Нахили-ючись то в боки, то вперед, я випробовую різні способи дивитися на світ. Рухається тільки моя голова, віддзерка-лення у тарілці з кашею змінюється і утворює нові візерун-ки. Раптом я починаю блювати.

Мабуть, це був мій найперший спогад: наша сім'я тоді мешкала на другому поверсі будинку на перехресті Шеп-паргатан і Стургатан.

Восени 1920 року ми переїхали на Віллагатан, 22, у ра-йон Остермалм. Там пахло щойно пофарбованим і на-тертим до блиску паркетом. У дитячій кімнаті — сонячно-жовтий корковий настил і світлі рулонні штори з візерунком із лицарських палаців та польових квіток. У матері м'які долоні, вона має час, щоб розповідати казки. Одного ранку батько, встаючи з ліжка, зачепив нічний горщик і вигукнув: «Карлсон би побрав!». На кухні порядкують дві даларнські дівчини, вони часто і з охотою співають. На протилежному кінці коридору живе моя подружка по забавах. Вона одного віку зі мною, і звати її Тіппан. Їй не бракує фантазії й енергії. Ми порівнюємо наші тіла і виявляємо цікаві відмінності. Хтось застає нас зненацька, але нам нічого не кажуть.

Народжується сестра, мені чотири роки, ситуація ра-дикально змінюється: головну роль раптом починає вико-нувати якесь товсте огидне створіння. Мене виганяють із материного ліжка, батько аж сяє над крикливим згортком. У моє серце запустив кігті демон ревності, я лютую, плачу, гаджу на підлогу й вимащуюсь лайном. Ми з братом, хоч доти й ворогували на смерть, укладаємо мир і складаємо

різні плани, щоб погубити ту бридку паскуду. Братові чо-мусь здається, що я найкраще надаюся для здійснення цієї потрібної місії. Мені це лестить, і ми вичікуємо слушної нагоди.

Тихого сонячного пообіддя, коли у квартирі нема дорос-лих — принаймні так мені думається, — я прокрадаюся до спальні батьків, де в рожевому кошичку спить те створіння. Підсуваю собі стільця, вилажу на нього і розглядаю пухке обличчя та слинявий рот. Брат дав мені чіткі вказівки, як усе зробити. Та я неправильно їх зрозумів. І замість того, щоб стиснути сестрі шию, намагаюся давити їй на груди. Вона вмить прокидається, пронизливо кричить, я затуляю їй рота рукою, на мене вибалушуються її водянисті блакит-ні очі, я роблю крок уперед, аби краще вчепитись за неї, але втрачаю рівновагу і падаю на підлогу.

Пригадую, що сам собою цей вчинок викликає в мене несамовите задоволення, яке швидко перетворюється на жах.

Я схилиюся над фотокартками з дитинства і, дивлячись крізь збільшувальне скло, вивчаю материне обличчя, на-магаюся продертися крізь зотлілі почуття. Так, я любив її, на цьому фото вона дуже приваблива: густі коси з проділом посередині, низьке й широке чоло, м'який овал обличчя, приємні чуттєві губи, теплий, щирий погляд з-під темних, гарної форми брів, делікатні, сильні руки.

Моє чотирирічне серце розривалося від щенячої любові.

Та все ж наші стосунки були непростими: моя відданість надочучала матері, дратувала, а вияви ніжності та бурхливі

зриви бентежили її. Матір не раз звільняла себе від моєї присутності холодним іронічним тоном. Я ридав від люті й розчарування. З братом у них були простіші стосунки. Вона постійно мусила захищати його від батька, який виховував сина суворо, твердою рукою, і жорстокі тілесні покарання були в його виховній системі частим аргументом.

Поступово я зрозумів: те, що я її обожнюю — то малодушно, то шалено, — суттєвого ефекту не справляє. Тож із раннього віку почав випробовувати поведінку, яка могла б задовольнити матір і привернути її увагу. Будь-хто хворий негайно викликав у матері співчуття. А оскільки я був хворобливою дитиною і мене ненастанно мучили різні болячки, це стало болісним, зате надійним шляхом до її ніжності. Проте симуляції матір швидко розпізнавала — вона здобула медсестринську освіту, — і покарання виконувалися на совість.

Інший шлях заволодіти її увагою чаїв у собі значну небезпеку. Я виявив, що матір не терпить байдужості й відстороненості — бо це була її власна зброя, — тож навчився погамовувати свої пристрасті й розпочав дивну гру, головними засобами якої були зверхність і холодна ввічливість. Вже не пригадую, до чого саме я вдавався, однак від любові людина стає винахідливою, і я зміг швидко викликати материне зацікавлення до свого роз'ятраного почуття самоповаги.

Найбільша проблема полягала в тому, що мені ніяк не випадало нагоди викрити ту гру, зняти маску і кинути в обійми взаємної любові.

Через багато років, коли матір після другого інфаркту лежала в лікарні з вставленою через ніс дихальною

трубкою, ми з нею розговорилися про наше життя. Я розповів про свої дитячі пристрасті, і матір звірилася мені, що це її дуже мучило, але не так, як я собі уявляв. Вона непокоїлась і довірилась одному знаному дитячому лікарю, а той вкрай серйозно застеріг її про можливі наслідки (це — початок 1920-х років). Порадив матері незворушно відкидати мої, як він висловився, «хворобливі загравання», адже будь-яка поступливість могла завдати мені непоправної шкоди.

Я добре пригадую візит до того дитячого лікаря. Причиною для нього слугувала моя відмова ходити до школи, хоч мені вже й виповнилося шість років. День у день мене затягували або заносили до класу, а я в цей час кричав зі страху. Обльовував усе, що бачив, раз по раз непритомнів і мав порушену координацію. Врешті я переміг — школу відтермінували, та мені не вдалося уникнути огляду в того видатного дитячого лікаря.

Лікар мав велику бороду, високий комірець, і від нього пахло сигарами. Він стягнув з мене штани, однією рукою вхопив мене за мій невеличкий орган, вказівним пальцем другої руки накреслив трикутник у паху і сказав моїй матері, вбраній у оторочене хутром пальто й темно-зелений оксамитовий капелюшок з вуаллю, котра сиділа позаду й трохи навскіс від мене: «Тут хлопчик ще досі зовсім дитина».

Коли ми після цієї зустрічі повернулися додому, на мене вдягнули блідо-жовтий фартушок із червоними краями і вишитим на кишені котом, нагодували гарячим шоколадом та канапкою з сиром. Потім я зайшов до дитячої кімнати — вона знову належала тільки мені, бо мій брат хворів на скарлатину і його переселили в інше місце (звісно,

я сподівався, що він помре: скарлатина була на той час небезпечною хворобою). Із шафи, де стояли іграшки, я витягнув дерев'яного возика, що мав червоні колеса з жовтими спицями, і запряг у голубі дерев'яну конячку. Школа більше не бовваніла переді мною страхіливою загрозою, залишилась приємна згадка про успіх.

Одного вітряного зимового дня на початку 1965 року в театр зателефонувала матір й повідомила, що батька забрали до лікарні, аби прооперувати і видалити злویзисну пухлину стравоходу. Мати хотіла, щоб я його провідав. А я відповів, що не маю ані бажання, ні часу на це, що нам із батьком нічого сказати один одному, що він для мене чужий і що батька тільки налякають та збентежать такі відвідини, якщо він мало не на смертному ложі. Мати розсердилася. Вона наполягала.

Я також обурився і попросив припинити маніпулювати моїми емоціями. Цей вічний тиск: ти ж можеш зробити це заради мене! Мати вже не тямилася з люті й розплакалася, та я нагадав їй, що сльози ніколи на мене не діяли. А потім кинув слухавку.

Того вечора я чергував у театрі: обходив сцени, розмовляв з акторами, скеровував публіку, яка запізнилася через шалену завірюху. Більшість часу сидів у себе в кабінеті і працював над сценами з «Дізнання» Петера Вайсса.

Задзвонив телефон, дівчина з комутатора повідомила, що внизу стоїть фру Бергман і вимагає розмови з керівником театру. Я знав не одну пані Бергман, тому роздратовано перепитав: яка ще там, до дідька, пані Бергман? Дівчина

трохи перелякано відповіла, що це матір пана керівника і що вона хоче поговорити з сином — *негайно*.

Я пішов зустріти матір, яка дісталася до театру, не зважаючи на хурделицю. Вона досі віддихувалася — через докладені зусилля, слабке серце та гнів. Я запросив її сісти і запитав, чи не вип'є вона горнятко чаю. Мати відповіла, що навіть не подумає сідати і не збирається пити чай. Вона прийшла сюди, аби я повторив усі ті грубі, безсердечні й жорстокі слова, які сказав їй по телефону раніше того самого дня. Хотіла побачити моє обличчя в той момент, коли я ображаю власних батьків і відрікаюся від них.

Довкола маленької, одягнутої в хутро постаті танув сніг, утворюючи темні плями на килимі. Мати була дуже бліда, очі аж почорніли від гніву, ніс почервонів.

Я спробував обійняти її і поцілувати, але вона відштовхнула мене і дала ляпаса. (Мати володіла неперевершеною технікою ляпасів. Удар був блискавичним, лівою рукою, а дві важкі шлюбні обручки на пальці надавали покаранню особливо болісного значення.) Я розсміявся, мати гірко заплакала. Вона сіла — напрочуд спритно — на стільчик за столом для нарад і затулила обличчя правою рукою, а лівою в цей час шукала в сумочці носовичок.

Я сів поряд і запевнив її, що піду відвідати батька, що шкодую про сказане і від щирого серця прошу в неї прощення.

Мати міцно обійняла мене і промовила, що не затримає мене більше ані на хвилину.

Потім ми пили чай і спокійно собі балакали до другої години ночі.

Це було у вівторок. А в неділю вранці мені зателефонував один наш знайомий, який мешкав разом із матір'ю, поки батько лежав у лікарні, і попросив мене негайно прийти, бо їй стало дуже погано. Материна лікарка, професорка Нанна Свартц, уже виїхала, напад щойно минув. Я поклався на Стургатан, 7. Мені відчинила професорка і відразу повідомила, що мати померла кілька хвилин тому.

Я гірко й нестримно розридався, здивувавши самого себе. Це тривало недовго, стара лікарка мовчки тримала мене за руку. Коли я заспокоївся, вона розповіла, що все сталося досить швидко: дві хвили по двадцять хвилин кожна.

За мить я опинився на самоті з матір'ю в принциплій квартирі.

Мати лежала в ліжку, одягнена в білу фланелеву нічну сорочку й в'язану блакитну нічну кофтинку. Голова була ледь повернута набік, губи розтулені. Бліда, темні тіні навколо очей, волосся все ще темне, акуратно зачесане — хоча ні, волосся було вже не темним, а сталевим-сивим і останніми роками мати коротко стриглася, та в моїх спогадах вона мала темне волосся, можливо, з сивими пасмами. Руки її були складені на грудях. На вказівному пальці лівої руки наклеєний маленький пластир.

Раптом кімнату заповнило яскраве світло вже передвесняної зими. На нічному столику, надриваючись, цокав маленький будильник.

Мені здалося, ніби матір дихає, ніби здійснюються її груди і чутно тихе дихання, її повіки мовби смикнулись, і я подумав, що вона просто спала і от-от прокинеться — оманлива гра з дійсністю, що стала для мене звичкою.

Так я й сидів там година за годиною. На церкві Гедвіг Елеонори відбаламкали дзвони, скликаючи на службу, рухалося світло, долинали звуки гри на фортепіано. Не думаю, що я тужив, радше взагалі ні про що не думав, навіть не спостерігав за самим собою і не розглядав себе як персонажа якоїсь сцени — це професійна хвороба, що немилосердно переслідувала мене ціле життя і стільки разів крала в мене найглибші переживання чи руйнувала їх.

Із тих годин, проведених у кімнаті матері, я пам'ятаю небагато. Найсильніше врізався мені в пам'ять маленький пластир на вказівному пальці її лівої руки.

Пізніше того дня я відвідав у лікарні батька і повідомив йому, що матір померла. Він уже оклигав після операції і запалення легень, на яке захворів опісля. Тепер сидів у синьому лікарняному кріслі, вдягнений у свій старий халат, був охайний і гладко поголений, довга кістлява рука спиралася на ціпок. Батько не відводив від мене погляду. Його очі були ясні, спокійні, широко розплющені. Після того, як я розповів все, що мені було відомо, він тільки кивнув і попросив залишити його на самоті.

Наше виховання ґрунтувалося на таких поняттях як гріх, зізнання, покарання, прощення і милосердя, — це конкретні фактори стосунків між дітьми і батьками, та з Богом. У цьому була своєрідна логіка, ми прийняли її і вважали, що розуміли. Можливо, саме це й посприяло тому, що ми несамохіть прийняли нацизм. Нам ніколи не розповідали про свободу, ми навіть не уявляли, яка вона на смак. В ієрархічній системі всі двері зачинені.